

SKANDINAVIJOS VALSTYBIŲ VISUOMENINIŲ TEISĖJŲ (TEISMŲ TARĖJŲ) IR (ARBA) PRISIEKUSIŲJŲ MODELIAI: PRIVALUMAI IR TRŪKUMAI

Simona Dementavičienė

Mykolas Romeris universiteto Teisės mokyklos
 Viešosios teisės institutas
 Elektroninis paštas: sidementaviciene@stud.mruni.eu

Pateikta 2022 m. balandžio 25 d., parengta spaudai 2022 m. birželio 8 d.
 DOI: 10.13165/JUR-22-29-1-04

Santrauka. Straipsnyje tiriamas Skandinavijos valstybių Danijos ir Švedijos Karalysčių bei Suomijos Respublikos, kurios kartu yra ir Europos Sąjungos valstybės narės, teisingumo vykdymo turinys, kurį sudaro teismų veikla sprendžiant ginčus dėl teisės tokiose bylose, kurios nagrinėjamos dalyvaujant visuomenės atstovams teismo procese. Danijos ir Švedijos Karalystėse veikia dvi visuomenės atstovų teismo procese formos, t. y. visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir prisiekusieji. Suomijos Respublikoje teisingumą kartu su teisėjais vykdo išimtinai visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Straipsnyje analizuojamas konstitucinis ir ordinarinis reguliavimas, susijęs su visuomenės atstovais teismo procese. Taip pat išnagrinėjami Danijos ir Švedijos Karalysčių bei Suomijos Respublikos visuomenės atstovų teismo procese modeliai. Šie modeliai yra palyginami ir įvertinami jų privalumai bei trūkumai.

Reikšminiai žodžiai: Skandinavijos valstybių visuomenės atstovų teismo procese modeliai, visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), prisiekusieji.

Įvadas

Skandinavijos valstybių¹ Konstitucijose yra įtvirtintas konstitucinis teisinės valstybės principas, suponuojantis valstybėms vieną iš pareigų – užtikrinti žmogaus teises ir laisves. Vienas iš būdų, padedančių jas užtikrinti, – skaidrios ir veiksmingos teismų sistemos sukūrimas. Tokia teismų sistema yra viena iš priemonių, padedančių siekti teisingumo, kuris, be kita ko, yra pam-

¹ Straipsnyje aptariamos Europos Sąjungos (toliau – ES) valstybės narės, kaip antai: Danijos Karalystė (toliau – ir Danija), Švedijos Karalystė (toliau – ir Švedija) ir Suomijos Respublika (toliau – ir Suomija), kuri šiame straipsnyje priskiriama prie Skandinavijos valstybių, nors ji nėra laikoma tikrąja Skandinavijos valstybe ir priskiriama Šiaurės valstybėms. Prie skandinavų kalbomis kalbančių valstybių priskiriamos ir Norvegija bei Islandija, tačiau jos nėra ES valstybės narės, be to, Islandija neturi visuomenės atstovų teismo procese, todėl šiame straipsnyje šios šalys nėra analizuojamos.

atinio teisinės valstybės principo sudėtinė dalis. Pažymėtina, kad *kertinė teismų funkcija* – ginti žmogaus teises ir laisves. Skandinavijos valstybėse, kurios kartu priklauso ir ES valstybėms narėms, t. y. Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje, ji įgyvendinama teisėjams teisingumą vykdant kartu su visuomenės atstovais teismo procese, kurie, be kita ko, neturi teisinio išsilavinimo. Teigiama, kad toks teisingumo vykdymo turinys, kurį, kaip matyti, sudaro ne tik teisėjai, padeda gerinti visuomenės informavimą apie teismų veiklą, taip didinant visuomenės pasitikėjimą visa teismų sistema².

Akcentuotina, kad straipsnyje analizuojamose Skandinavijos valstybėse veikia dvi visuomenės atstovų teismo procese formos, t. y. visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir (arba) prisiekusieji³. Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) bylas nagrinėja kartu su teisėjais kolegijoje ir sprendžiamojo balso teise priima sprendimus: sprendžia fakto (t. y. teisiškai reikšmingų faktų nustatymo ir vertinimo) ir (arba) teisės (t. y. teisės taikymo) klausimais. Todėl visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) atitinka mišraus teismo sąvoką. Pastebėtina, kad prisiekusieji, priešingai nei visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), nesprenžia teisės taikymo klausimų, o tik konkrečius fakto klausimus (pavyzdžiui, kaltės ir (ar) baudmės) ir jie nėra kolegijos nariai, teismo posėdžių salėje sėdi atskirai nuo teisėjo⁴.

Pabrėžtina, kad Lietuvos Respublika taip pat ketina įtraukti visuomenės atstovus į teis-

² Jørn Øyrehagen Sunde, „The History of Nordic Legal Culture and Court Culture: The Story of What Should not Have Been, but Still Came to Be“, *Rethinking Nordic Courts*, Laura Ervo, Pia Letto-Vanamo, Anna Nylund, (Šveicarija: Springer, 2021), 49, 59, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-030-74851-7_4.pdf; Anna Nylund and Jørn Øyrehagen Sunde, „Courts and Court Proceedings“, *Nordic Law in European Context*, Pia Letto-Vanamo, Ditlev Tamm, Bent Ole Gram Mortensen (Šveicarija: Springer, 2021), 212.

³ Danijos teismuose visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) vadinami *domsmænd*, o prisiekusieji – *nævninger*, juos jungia (bendras) terminas – *lægdommere (lægsmænd)*, „Anklagemyndigheden“, žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., <https://anklagemyndigheden.dk/da/dommerne>; „Denmarks Domstole“, žiūrėta 2022 m. kovo 16 d., <https://www.domstol.dk/til-dig-der-er/laegdommer/>. Švedijoje taip pat veikia tiek visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), kurie švedišškai vadinami *nämndemän*, tiek prisiekusieji – *juryledamöter*, „Sveriges Domstolar“, žiūrėta 2022 m. kovo 16 d., <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman---ett-fortroendeuppdrag/>; Švedijos Karalystės 1949 m. Spaudos laisvės aktas (Tryckfrihetsförordning (1949:105) (su papildymais ir pataisomis, priimtomis 1974 m.), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/tryckfrihetsforordning-1949105_sfs-1949-105; Švedijos Karalystės 1991 m. Žodžio laisvės aktas (Išraiškos laisvės pagrindinis įstatymas) (Yttrandefrihetsgrundlag 1991:1469), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/yttrandefrihetsgrundlag-19911469_sfs-1991-1469. Suomijoje veikia išimtinai visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir suomiškai jie vadinami *maallikkojäseniä, lautamiehiä*, „Tuomioistuinalaitos“, žiūrėta 2022 m. kovo 16 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinalaitos/tuomioistuimet/yleisetuomioistuimet/karajaoikeudet.html>.

⁴ Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), kurie angliškai vadinami *lay judges* (kartais *lay assessors*), ir mišrūs teismai, kurie angliškai vadinami *mixed tribunal*, yra tas pats institutas. Prisiekusieji angliškai vadinami *juries/jurors* arba *jury trial*. Be to, kai nėra konkretizuojama visuomenės atstovų teismo procese forma, t. y. visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ar prisiekusieji, tada angliškai vadinama *citizens / public / lay participation* ar *lay adjudication*, o šiame straipsnyje – visuomenės atstovai teismo procese.

mo procesą, pasirinkdama visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) formą⁵. Taigi, realus ketinimas į Lietuvos teismų sistemą įvesti vieną iš visuomenės atstovų teismo procese formų lemia poreikį aptarti šio instituto teigiamus ir neigiamus aspektus kitose ES valstybėse narėse. Pavyzdžiui, tikslinga išanalizuoti Danijos, Švedijos ir Suomijos teisinį reguliavimą, susijusį su visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais) ir (arba) prisiekusiaisiais, ir įvertinti šių valstybių visuomenės atstovų teismo procese modelių privalumus ir trūkumus.

Moksliniuose darbuose autoriai apibrėžė apskritai egzistuojančius visuomenės atstovų teismo procese modelius. Pavyzdžiui, Pete Burgess išskiria keturis modelius: Šiaurės modelį, kuriam galime priskirti straipsnyje aptariamas valstybes, taip pat kontinentinį, kuriam jis priskiria Vokietiją, lotynų – Prancūziją, ir anglofonišką – Didžiąją Britaniją ir Airiją⁶. Marijke Malsch Europoje išskyrė penkis modelius, kaip antai: prisiekusiųjų, mišrios teisėjų ir visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) kolegijos, kuriems abiem galima priskirti straipsnyje aptariamas valstybes, magistratų teismai, taikos teisėjai ir ekspertų kolegijos⁷. Johnas Jackson ir Nikolai Kovalev Europoje taip pat išskyrė penkis modelius: kontinentinis prisiekusiųjų modelis, grynasis visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) modelis, kuriems abiem galima priskirti straipsnyje aptariamas valstybes, vokiškasis bendradarbiavimo modelis, prancūziškas bendradarbiavimo modelis ir ekspertų bendradarbiavimo modelis⁸. Skandinavijos valstybių autoriai Jørn Øyrehagen Sunde, Pia Letto-Vanamo, Anna Nylund, Maria Astrup Hjort savo publikacijose, kurios naudojamos ir šiame straipsnyje, neišskiria konkrečių visuomenės atstovų teismo procese modelių. Šie autoriai analizavo visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų dalyvavimą Šiaurės, įskaitant Skandinavijos, valstybėse. Tačiau nelygino šių valstybių teismų sistemų tarpusavyje, neanalizavo konstitucinio ir ordinarinio reguliavimo, susijusio su visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais) ir (arba) prisiekusiaisiais. Be to, nevertino šių valstybių visuomenės atstovų teismo procese modelių privalumų ir trūkumų juos lyginant. Todėl siekiant rasti optimaliausią ir racionaliausią visuomenės atstovų teismo procese modelį, tikslingas tokių teisės sistemų, kaip antai Danijos, Švedijos ir Suomijos palyginimas tarpusavyje, be kita ko, atliekant išsamią teisinio reguliavimo lyginamąją analizę, kuri lemia šio straipsnio naujumą ir reikalingumą teisės mokslui.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų modelių Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje.

Šiam tikslui pasiekti keliami *uždaviniai* – išanalizuoti konstitucinį ir ordinarinį reguliavimą, susijusį su visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų dalyvavimu vykdant

⁵ Lietuvos Respublikos Seime 2019 m. buvo registruotas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 ir 109 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIIP-3273, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/0c2fba044d111e98bc2ba0c0453c004?jfwid=m8v0wbezp>. 2019 m. pabaigoje nutarta daryti projekto svarstymo komitete pertrauką, „Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto posėdžio protokolo išrašas dėl Konstitucijos 48 ir 109 straipsnių pakeitimo įstatymo projekto“, Lietuvos Respublikos Seimas, žiūrėta 2022 m. balandžio 11 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/313649700b9711eaa727fba41f42a7e9?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=13109870-62bd-497a-a63a-83c81a0ee79d>.

⁶ Pete Burgess, Susan Corby ir Paul Latreille, „Lay judges and labor courts: a question of legitimacy“, *Comparative Labor Law & Policy Journal* 35, 191 (2014): 195.

⁷ Marijke Malsch, *Lay Adjudication around the World* (Oxford: Handbooks, 2014).

⁸ John Jackson ir Nikolai Kovalev, „Lay Adjudication and Human Rights in Europe“, *Columbia Journal of European Law* 13 (2006): 95–99.

teisingumą Danijos, Švedijos ir Suomijos valstybėse, išnagrinėjant kiekvienos valstybės atskirą modelį, juos palyginant ir įvertinant privalumus bei trūkumus.

Tyrimo *objektas* – teisinis reguliavimas, susijęs su visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais) ir (arba) prisiekusiais Danijos, Švedijos ir Suomijos valstybėse.

Rengiant straipsnį buvo taikyti duomenų rinkimo *metodai*: tematinės analizės ir dokumentų atrankos; duomenų apdorojimo metodai – dokumento turinio analizė (analizuoti moksliniai straipsniai, kita literatūra, susijusi su tyrimo tema, Danijos, Švedijos ir Suomijos valstybių Konstitucijos ir įstatymai); duomenų analizės metodai – dogmatinis ir lyginamosios analizės.

Straipsnį sudaro keturios dalys, t. y. pirmojoje dalyje analizuojamas Danijos modelis, antrojoje – Švedijos, trečiojoje – Suomijos, o paskutiniojoje (ketvirtojoje) šių valstybių modeliai lyginami išskiriant teigiamus ir neigiamus aspektus.

1. Danijos Karalystės visuomenės atstovų teismo procese modelis, apimantis visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus) ir prisiekusiuosius

Danijos Karalystė turi kodifikuotą 1953 m. Konstituciją, kurios 6 skyriuje įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios teismų sistemą. Pagal Konstitucijos 61 straipsnį teisminės valdžios įgyvendinimas gali būti nustatytas tik įstatymu. Konstitucijos 65 straipsnio 2 dalies nuostata įtvirtina, kad „baudžiamajame procese turi dalyvauti visuomenės atstovai (dan. *lægsmænd*)⁹, o atvejus ir tokio dalyvavimo formą¹⁰, įskaitant tai, kokiais atvejais turi dalyvauti prisiekusieji (dan. *nævninger*), nustato įstatymas“¹¹. Taigi, Danijoje visuomenės atstovai teismo procese, t. y. tiek visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), tiek prisiekusieji, yra konstitucinis principas.

Remiantis Danijos teisingumo vykdymo įstatymo (toliau – Įstatymas) 1 straipsnio 1 dalimi, 5 straipsnio 1 dalimi ir 9 straipsniu, bendrosios kompetencijos teismus sudaro Aukščiausiasis Teismas (dan. *Højesteret*), du Rytų ir Vakarų Aukštieji (apygardos, apeliaciniai) teismai (dan. *landsretten*) ir 24 miesto (apylinkės) (dan. *byretterne*) teismai¹².

Danijoje visos baudžiamosios bylos pradedamos nagrinėti apylinkės teisme¹³. Teisingos tik tokios baudžiamosios bylos, kai kaltinamasis kaltės nepripažįsta, o prokuroras palaiko kaltinimą ir prašo skirti laisvės atėmimo bausmę arba atimti teisę užsiimti tam tikra veikla. Pažymėtina, kad visais atvejais nagrinėjant baudžiamąsias bylas dalyvauja visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) arba prisiekusieji, kurie prieš pradedami eiti pareigas, pirmininkaujančiam teisėjui pateikus priesaikos tekstą, prisiekia (Įstatymo 91 straipsnio 1 dalis).

Taigi, visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja išimtinai baudžiamosiose bylose, kurios pradedamos nagrinėti pirmąja instancija apylinkės teisme, ir kuriose už padarytą

⁹ Žr. 3 išnašą, kurioje paaiškinama dan. *lægsmænd* termino reikšmė, kuris galėtų atitikti lietuvišką terminą *visuomenės atstovai teismo procese*.

¹⁰ Pavyzdžiui, ar visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų), dan. *domsmænd*, ar prisiekusiųjų, dan. *nævninger* (žr. 3 išnašą).

¹¹ „Danijos Karalystės Konstitucija“ (dan. „Grundloven“), Retsinformation.dk, žiūrėta 2022 m. sausio 30 d., <https://www.retsinformation.dk/eli/ita/1953/169>.

¹² Danijos teisingumo vykdymo įstatymas (Retsplejeloven (LBK nr 938 af 10/09/2019), Retsinformation.dk, žiūrėta 2022 m. vasario 6 d., <https://www.retsinformation.dk/eli/ita/2019/938/?fbclid=IwAR27qwqL06geN-J2ynu8kjJevH5k163TbVdQM5qgZS01XL9MiW89GHsQB98>.

¹³ „Danijos prokuratūra“, Anklagemyndigheden.dk, žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., <https://anklagemyndigheden.dk/da/dommerne>.

nusikaltimą (-us) kaltinamajam gresia laisvės atėmimo bausmė, arba kurios turi ypatingą reikšmę kaltinamajam (pavyzdžiui, gresia teisės atėmimas užsiimti tam tikra veikla), arba viešąjį interesą (Įstatymo 686 straipsnio 2 dalis). Tokio pobūdžio bylose teisingumą vykdo vienas teisėjas ir du visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Pabrėžtina, kad, vadovaujantis Įstatymo 12 straipsnio 8 dalimi, ekonominių nusikaltimų bylose galimas dviejų teisėjų ir trijų visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) dalyvavimas.

Svarbu akcentuoti, kad visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) yra lygiaverčiai teisėjui, t. y. jiems suteikti tokie pat įgaliojimai priimant galutinius procesinius dokumentus (Įstatymo 91 straipsnio 2 dalis). Pažymėtina, kad kolegijoje yra balsuojama dėl to, ar kaltinamasis yra kaltas ir kokia jam tokiu atveju turėtų būti skirta bausmė (Įstatymo 881 straipsnis). Tačiau esant kolegijos sudėčiai, kai visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skaičius yra didesnis, jų balsų dauguma gali nulemti bylos rezultatą¹⁴. Tai kartu gali nulemti pirmininkaujantiems teisėjui pareigą surašyti nuosprendį prieš savo vidinį įsitikinimą. Akivaizdu, kad tokia situacija, kai teisėjui tenka pareiga surašyti nuosprendį prieš savo vidinį įsitikinimą, negali atitikti teisingumo vykdymo sampratos.

Tačiau Aukštajame (apygardos) teisme apeliacine tvarka skundus, kurie, be kita ko, apima išimtinai kaltės klausimą (ar kaltinamasis kaltas dėl jam pareikšto kaltinimo) ir (arba) bausmės (kokia bausmė kaltinamajam turi būti skiriama), t. y. fakto klausimus, nagrinėja trys teisėjai ir tiek pat visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų). Todėl nagrinėjant bylą apeliacine tvarka minėta paradoksali situacija, kai nuosprendį teisėjui gali tekti surašyti prieš savo vidinį įsitikinimą, be to, nulemtą išimtinai asmenų, kurie neturi teisinio išsilavinimo, balsų daugumos, nesusiklosto. Taip įvyksta todėl, kad, bylą nagrinėjant apeliacine tvarka, dėl galutinio rezultato balsuoja vienodas tiek teisėjų, tiek visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skaičius. Tokiu būdu vien tik visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) balsų dauguma negali nulemti sprendimo rezultato. Balsams pasiskirsčius po lygiai yra priimamas kaltinamajam palankesnis nuosprendis (Įstatymo 216 straipsnis).

Kita visuomenės atstovų teismo procese forma – prisiekusieji – taip pat dalyvauja išimtinai baudžiamosiose bylose, tačiau sudėtingesniuose teisminiuose procesuose nei visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Tose bylose kaltinamajam už padarytus nusikaltimus gresia didesnė nei nesubendrinta ketverių metų laisvės atėmimo bausmė, be to, bylose, susijusiose su politiniais nusikaltimais (Įstatymo 686 straipsnio 4 dalies 1, 3 punktai). Taigi, tokie asmenys dalyvauja labai sunkių nusikaltimų bylose (pavyzdžiui, nužudymo bylose).

Pirmosios instancijos (apylinkės) teismo sudėtį sudaro trys teisėjai ir šeši prisiekusieji (Įstatymo 12 straipsnio 5 dalis). Apeliacinė instancija tokioms byloms – Aukštieji (apygardos) teismai, į kurių sudėtį įeina toks pats teisėjų skaičius, kaip ir pirmosios instancijos teisme, tačiau

¹⁴ Visi kolegijos nariai turi po vieną balsą, visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) balsuoja pirmieji ir tokia tvarka, kokia buvo išrinkti (Įstatymo 891 straipsnio 3 dalis). Toliau balsuoja teisėjai, mažiausią teisėjo darbo stažą turintis teisėjas balsuoja pirmasis, o paskutinis, nesvarbu, koks jo turimas teisėjo darbo stažas, – kolegijos pirmininkas ir balsai surašomi į balsavimo knygelę (Įstatymo 214 straipsnis). Danijos teisingumo vykdymo įstatymas (Retsplejeloven (LBK nr 938 af 10/09/2019), „Retsinformation“, žiūrėta 2022 m. vasario 6 d., <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2019/938/?fbclid=IwAR27qwqL06geNJ2ynu8kjJevH5k163TbVdQM5qgZS01XL9MiW89GHSbQB98>).

prisiekusiųjų skaičius padidėja iki devynių (Įstatymo 7 straipsnio 3 dalis)¹⁵. Pažymėtina, kad kaltinamasis turi teisę pasirinkti, ar bylą nagrinės išimtinai tik teisėjai, ar kartu su prisiekusiais (Įstatymo 687 straipsnis). Svarbu, kad kaltinamasis tokios alternatyvos visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) atveju neturi. Taigi, kaip matyti, sunkesnio pobūdžio baudžiamosiose bylose (t. y. kuriose skiriama laisvės atėmimo bausmė didesnė nei ketverių metų) visuomenės atstovai teismo procese yra pasirenkami, o lengvesnio pobūdžio – privalomi. Be abejo, tai gali rodyti, kad visuomenė labiau pasitiki teisinį išsilavinimą turinčiais teisėjais.

Akcentuotina, kad prisiekusieji teismo posėdžių salėje, priešingai nei visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), sėdi atskirai nuo teisėjų. Jiems įėjus į teismo posėdžių salę yra pateikiamas kaltinamasis aktas ir kiti su byla susiję dokumentai¹⁶. Prieš balsuodami prisiekusieji šiuos dokumentus atiduoda, jų negali perduoti kitiems ar kalbėtis apie bylą ne teismo posėdžių salėje iki pat nuosprendžio paskelbimo (Įstatymo 889 straipsnis). Prisiekusieji, kaip ir pirmiau minėti visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), balsuoja išimtinai kaltės ir bausmės¹⁷, t. y. fakto, klausimais (Įstatymo 86 a) straipsnis, 218 straipsnio 2 dalis, 891 straipsnis) ir tą jie daro kartu su teisėjais¹⁸, priešingai nei bendrosios teisės prisiekusiųjų sistemose, kai išimtinai prisiekusieji sprendžia kaltės klausimą. Priėmus teigiamą sprendimą kaltės klausimu, toliau balsuojama dėl bausmės (Įstatymo 894 straipsnis). Tam, kad kaltinamasis būtų pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo apylinkės teisme, mažiausiai keturi prisiekusieji ir du teisėjai turi balsuoti už kaltinamojo kaltę. Aukštajame (apygardos) teisme mažiausiai šeši prisiekusieji ir du teisėjai turi balsuoti „už“ (Įstatymo 931 straipsnio 2 dalis, 3 dalis). Pažymėtina, kad ta aplinkybė, jog prisiekusieji, kaip ir visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), balsuoja išimtinai kaltės ir bausmės klausimais, lemia, kad teisėjai nusprendžia teisės taikymo klausimais, t. y. dėl teisinių santykių kvalifikavimo.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad jeigu apeliacinis skundas yra susijęs tik su bausmės dydžiu arba proceso teisės normos taikymo klaida, apeliacija Aukštajame (apygardos) teisme nagrinėjama išimtinai teisėjų¹⁹. Bylą išnagrinėjus apylinkės teisme ir apeliacine tvarka apygardos teisme, ji paprastai nebegali būti nagrinėjama iš naujo. Todėl Aukštojo (apygardos) teismo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas. Pabrėžtina, kad Aukščiausiasis Teismas baudžiamąsias bylas nagrinėja tik tuo atveju, jei nuteistojo ar prokuroro prašymu Procedūrų licencijavimo taryba (dan. *Procesbevillingsnævnet*)²⁰ davė leidimą pateikti Aukštojo (apygardos) teismo nuosprendį Aukščiausiajam Teismui (Įstatymo 903 straipsnio 4 dalis). Aukščiausiasis Teismas negali spręsti,

¹⁵ Danijos teisingumo vykdymo įstatymo 7 straipsnio 3 dalis, „Retsinformation“, žiūrėta 2022 m. vasario 6 d., <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2019/938/?fbclid=IwAR27qwqL06geNJ2ynu8kjJevH5k163Tb-VdQM5qgZS01XL9MiW89GHSbQB98>; „Danijos teismai“, Domstol.dk, žiūrėta 2022 m. sausio 30 d., <https://domstol.dk/alle-emner/straffesag/naevningesager/>.

¹⁶ „Danijos teismai“, „Regler ved nævningesager“, Domstol.dk, žr. 2022 m. gegužės 30 d., <https://www.domstol.dk/alle-emner/straffesag/naevningesager/>.

¹⁷ Pažymėtina, kad bausmės griežtumas, dydžio nustatymas yra fakto, o ne teisės taikymo klausimas, jeigu tai nėra susiję su aiškiai netinkamo įstatymo taikymu.

¹⁸ „Danijos teismai“, „Sådan afgøres skyldsspørgsmålet“, Domstol.dk, žiūrėta 2022 m. gegužės 30 d., <https://www.domstol.dk/alle-emner/straffesag/naevningesager/>.

¹⁹ „Danijos teismai“, „Om anke fra byret til landsret“, Domstol.dk, žiūrėta 2022 m. gegužės 30 d., <https://www.domstol.dk/alle-emner/straffesag/naevningesager/>.

²⁰ „Danijos teismai“, „Kan man anke landsretens afgørelse?“, Domstol.dk, žiūrėta 2022 m. gegužės 30 d., <https://www.domstol.dk/alle-emner/straffesag/naevningesager/>.

ar kaltinamasis kaltas ar ne, jis išimtinai sprendžia tik dėl baudmės dydžio (pobūdžio ir trukmės). Aukščiausiąjame Teisme bylas nagrinėja išimtinai teisėjai. Toks teisinis reguliavimas patvirtina, kad sudėtinguose teismo procesuose, reikalaujančiose išsamesnio teisės išmanymo, teisingumą vykdo išimtinai teisėjai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad *operatyvų ir ekonomišką* teismo procesą padeda užtikrinti pakaitiniai visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjų) ir prisiekusieji (Įstatymo 7 straipsnio 4 dalis, 12 straipsnio 7 dalis), kurie pasitelkiami, kai yra manoma, kad teismo procesas dėl tam tikrų aplinkybių (pavyzdžiui, didesnio proceso dalyvių skaičiaus, nagrinėtinų teisinių santykių sudėtingumo ir pan.) gali trukti ilgiau ir byla nebūs išnagrinėta per vieną teismo posėdį.

Danijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir prisiekusieji yra skiriami savivaldybėje, savivaldybės tarybos paskirtos atrankos komisijos ketverių metų kadencijai (Įstatymo 68 straipsnis). Atranka yra vykdoma iš rinkimų teisę turinčių piliečių, kuriems yra nuo 40 m. iki 60 m. Pabrėžtina, kad visuomeninio teisėjo (teismų tarėjo) ir prisiekusiojo gyvenimiška patirtis yra svarbus kriterijus, nes užtenka būti įgijusiam vidurinį išsilavinimą, tačiau, kaip matyti, gali būti skiriamas tik nuo 40 m. Be to, jis turi gerai mokėti valstybinę kalbą, būti nepriekaištingos reputacijos, taip pat sveikata turi leisti eiti tokias pareigas²¹. Siekiant išvengti nešališkumo principo pažeidimo, valdžios ir teisėsaugos institucijose dirbantys asmenys negali eiti tokių pareigų (Įstatymo 70 straipsnis). Taip pat tam tikras pareigas einantys piliečiai, pavyzdžiui, karininkai, ugniagesiai, gydytojai, kunigai ir pan. gali būti atleisti nuo visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir prisiekusiųjų pareigų (Įstatymo 71 straipsnis). Pažymėtina, kad išsamias faktinės atrankos taisykles nustato teisingumo ministras (Įstatymo 72 straipsnis) (žr. straipsnio 4 dalį).

Taigi, Aukštojo (apygardos) teismo pirmininkas, gavęs iš savivaldybės visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir prisiekusiųjų sąrašus, kurių yra du apylinkės ir apygardos teismų, sudaro visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir prisiekusiųjų sąrašus teisme. Be to, Aukštojo (apygardos) teismo pirmininkas sprendžia dėl tokių asmenų atleidimo (Įstatymo 74, 76–78 straipsnis). Vengiantiems vykdyti visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir prisiekusiųjų pareigas skiriamos baudos (Įstatymo 85 straipsnis). Visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir prisiekusiųjų atlyginimų ir kelionių išlaidų mokėjimo tvarką nustato Nacionalinė teismų administracija (dan. *Domstolsstyrelsen*)²² (Įstatymo 87 straipsnis).

Apibendrinant darytina išvada, kad Danijoje teisingumą vykdo abi visuomenės atstovų teismo procese formos: visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjų) ir prisiekusieji. Abu institutai veikia išimtinai baudžiamajame procese ir tik pirmojoje bei apeliacinėje instancijose, kasacinėje instancijoje jie nedalyvauja. Be to, Danijoje visuomenės atstovai teismo procese, t. y. tiek visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), tiek prisiekusieji, yra konstitucinis principas.

2. Švedijos Karalystės visuomenės atstovų teismo procese modelis, apimantis visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus) ir prisiekusiuosius

Akcentuotina, kad Švedija neturi vientisos (kodifikuotos) Konstitucijos. Šioje valstybėje

²¹ Danijos teisingumo vykdymo įstatymo 7 straipsnio 3 dalis, „Retsinformation“, žiūrėta 2022 m. vasario 17 d., <https://www.retsinformation.dk/eli/ta/2019/938/?fbclid=IwAR27qwqL06geNJ2ynu8kjJevH5k163Tb-VdQM5qgZS01XL9MiW89GHSbQB98>.

²² Nacionalinė teismų administracija (dan. *Domstolsstyrelsen*), „Domstol.dk“, 2022 m. gegužės 28 d., <https://domstol.dk/om-os/domstolsstyrelsen/>.

aukščiausią teisinę galią turinčios nuostatos įtvirtintos keturiuose konstituciniuose teisės aktuose. 1974 m. Valdymo formos akte, 1810 m. Sosto paveldėjimo akte, 1949 m. Spaudos laisvės akte (su papildymais ir pataisomis, priimtomis 1974 m.) ir 1991 m. Žodžio laisvės akte (Išraiškos laisvės pagrindinis įstatymas)²³ (toliau – Žodžio laisvės aktas). Paskutiniuose paminėtuose dviejuose teisės aktuose įtvirtintas prisiekusiųjų (šved. *juryledamöter*) institutas. Sosto paveldėjimo aktas nereglamentuoja nei prisiekusiųjų, nei visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) (šved. *nämndemän*) institutų.

Būtent Valdymo formos akto 11 skyriuje įtvirtintos nuostatos, susijusios su teisingumo vykdymu²⁴. Šio skyriaus 1 straipsnyje įtvirtinta, kad teisingumą vykdo bendrosios kompetencijos ir administraciniai teismai. Bendrosios kompetencijos teismų sistemą sudaro Aukščiausiasis Teismas (šved. *Högsta domstolen*), šeši apeliaciniai (apygardos) teismai (šved. *hovrätterna*) ir 48 apylinkės teismai (šved. *tingsrätterna*). Administracinių teismų sistemą sudaro Vyriausiasis administracinis teismas (šved. *Högsta förvaltningsdomstolen*), keturi apeliaciniai (apygardos) administraciniai teismai (šved. *kammarrätterna*) ir dvylika regioninių administracinių teismų (šved. *förvaltningsrätterna*). Aptariamo skyriaus 2 straipsnyje įtvirtinta, kad kiti su teisingumo vykdymu susiję klausimai (teismų veikla ir pan.) reglamentuojami įstatymu²⁵. Taigi, kaip matyti, Valdymo formos aktas tiesiogiai neįtvirtinta visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) instituto. Vadinas, Švedijoje tik prisiekusiųjų institutas yra konstitucinis principas.

Pažymėtina, kad nors visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) reglamentuojami tik ordinariu teisės lygmeniu, jie dalyvauja tiek bendrosios kompetencijos teismuose, tiek administraciniuose teismuose, išskyrus tai, kad nedalyvauja Aukščiausiame Teisme ir Vyriausiame administraciniame teisme. Esminis skirtumas tas, kad administraciniame teisme visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) iš anksto gauna medžiagą, su kuria turi susipažinti. Visais atvejais teismo procesui vadovauja ir galutinį procesinį dokumentą surašo teisėjas²⁶. Visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) eiti šias pareigas tuo pačiu metu gali tiek bendrosios kompetencijos teisme, tiek administraciniame teisme, tačiau išimtinai toje pačioje instancijoje. Vadinasi, visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) negali vienu metu būti kolegijos narys pirmosios instancijos (apylinkės) teisme ir apeliacinės instancijos (apygardos) teisme, tiek bendrosios instancijos, tiek administraciniuose teismuose. Be to, jis turi teisę pasirinkti išimtinai vienos kompetencijos teismą (bendrosios ar administracinį), kuriame vykdys teisingumą. Tačiau visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) negali pasirinkti, kurių bylų nagrinėjime dalyvaus²⁷.

Bendrosios kompetencijos teisme bylai ruoštis paprastai nereikia, nes sprendimas priima-

²³ Mykolo Romerio universitetas, *Pasaulio valstybių konstitucijos* (Vilnius: UAB „Vita litera“, 2016), III tomas, 702, <https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16792/9789955198062.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Mykolo Romerio universitetas, *Lietuvos konstitucinė teisė* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2017), 20.

²⁴ Švedijos Karalystės 1974 m. Valdymo formos aktas (1974:152), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152.

²⁵ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942:740), Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegangsbalk-1942740_sfs-1942-740).

²⁶ Švedijos teismai (šved. *Sveriges Domstolar*), žiūrėta 2022 m. sausio 18 d., <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman----ett-fortroendeuppdrag/roll-uppgift-och-skyldigheter/>.

²⁷ *Ibid.*

mas vadovaujantis žodinio proceso tvarka paaikškėjusiomis aplinkybėmis. Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja baudžiamosiose bylose, o civilinėse – išimtinai šeimos bylose, tokiose kaip globos, santuokos nutraukimo bylos, jeigu kyla ginčas dėl vaiko gyvenamosios vietos ir (arba) išlaikymo ir kt.

Taigi, pirmosios instancijos teisme baudžiamojoje byloje dalyvauja vienas teisėjas (kolegijos pirmininkas) ir trys visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Tačiau Teismo proceso kodekso 3b straipsnyje numatyta teisė bylą nagrinėti dalyvaujant dviem visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams), jeigu vienas negali, be to, padidinti kolegijos skaičių, jeigu yra poreikis. Pagal Teismo proceso kodekso 4 straipsnį apeliacinės instancijos teisme – vienu teisėju ar visuomeniniu teisėju (teismų tarėju) daugiau, tačiau negali dalyvauti daugiau kaip penki teisėjai, paprastai kolegiją sudaro trys teisėjai ir du visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Danijos atveju aptartas neigiamas aspektas dėl visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skaičiaus persvaros kolegijoje, – tai nulemia ydingą situaciją, kai pirmininkaujančiam teisėjui gautiną procesinį dokumentą tenka surašyti prieš savo vidinį įsitikinimą, gali pasitaikyti ir Švedijos atveju, tačiau taip pat tik pirmosios instancijos teisme.

Taigi, kaip minėta pirmiau, ruoštis iš anksto pirmosios instancijos teismo posėdžiui nereikia, tačiau apeliacinės instancijos teisme, prieš bylos nagrinėjimą, teisėjai turi susipažinti su pirmosios instancijos teismo bylos medžiaga. Tame pačiame Teismo proceso kodekso 4 straipsnyje numatytos išimtys, kada visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) nedalyvauja vykdam teisingumą, pavyzdžiui, galima griežčiausia bausmė bauda arba laisvės atėmimas iki 6 mėn., o tam tikrais atvejais – iki 2 m.

Visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) dalyvavimą civiliniame procese reglamentuoja Santuokos ir Tėvų kodeksai²⁸. Santuokos kodekso 14 skyriaus 17 dalyje įtvirtinta, kad pagrindiniame apeliacinės instancijos (apygardos) teismo posėdyje bylas nagrinėja kolegija, kurią sudaro teisėjas ir trys visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Tačiau pirmosios instancijos teisme, jeigu byla yra nesudėtinga, šalių pritarimu, teismas gali nuspręsti, kad kolegiją sudarys vienas visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) ir teisėjas. Jeigu byla nagrinėjama supaprastinto proceso tvarka, tokias bylas nagrinėja išimtinai vienas teisėjas. Tam tikrais atvejais kolegijos sudėtis gali būti padidinta vienu teisėju ir (arba) visuomeniniu teisėju (teismų tarėju). Prieš pradėdant nagrinėti bylą, kolegijos pirmininkas (teisėjas) pristato bylą ir taikytiną teisę. Pažymėtina, kad tam, ko nereglamentuoja šie kodeksai, taikomas pirmiau aptartas Teismo proceso kodeksas. Santuokos kodekso 14 skyriaus 18 dalyje įtvirtinta, kad santuokos nutraukimo ir su tuo susijusiose bylose (pavyzdžiui, dėl nepilnamečių vaikų išlaikymo ir pan.) apeliacinio teismo sudėtį sudaro toks pats teisėjų ir visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skaičius – po du. Maksimali kolegijos sudėtis – ne daugiau kaip keturi teisėjai ir trys visuomenininkai teisėjai (teismų tarėjai). Pagal Tėvų kodekso 20 skyriaus 1 dalį tėvystės nustatymo (nuginčijimo) bylos, nepilnamečių globos bylos ir pan. paprastai nagrinėjamos išimtinai teisėjų, ypatingais atvejais teisėjų kolegiją gali sudaryti teisėjas ir trys visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai).

²⁸ „Santuokos kodeksas“ (šved. Äktenskapsbalk (1987:230), Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/aktenskapsbalk-1987230_sfs-1987-230); „Tėvų kodeksas“ (šved. *Föräldrabalk* (1949: 381), Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldrabalk-1949381_sfs-1949-381).

Administraciniai teismai sprendžia ginčus tarp fizinių ar juridinių asmenų ir valstybės institucijų (mokesčių, socialinio draudimo, migracijos ir pan., taip pat priimant sprendimus dėl privalomosios psichiatrinės priežiūros ir kt.)²⁹. Daugeliu atvejų tokios bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, nebent teismas pripažįsta bylos nagrinėjimą žodinio proceso tvarka būtinu. Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), jeigu byla nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, nedalyvauja. Pirmosios instancijos teisme, kaip ir bendrosios kompetencijos teisme, kolegijos sudėtis yra tokia pati, t. y. vienas teisėjas (kolegijos pirmininkas) ir trys visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Apeliacinės instancijos teisme kolegijos sudėtį sudaro du visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir trys teisėjai, tačiau ne visais atvejais (jeigu byla nėra nagrinėjama iš esmės – nedalyvauja), taip pat numatytas ribojimas, kad kolegijoje teisėjų negali būti daugiau nei keturi, o visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) – trys³⁰. Taigi, kaip matyti, kaip ir Danijos atveju, esant tokiai kolegijos sudėčiai, kai teisėjų skaičius didesnis, eliminuojama pareiga pirmininkaujančiam teisėjui galutinį procesinį dokumentą surašyti prieš savo vidinį įsitikinimą. Be to, galima daryti išvadą, kad sudėtinguose teisiniuose procesuose būtent teisėjas (-ai) perima sprendimo priėmimo kontrolę. Tokiu būdu teismai, vykdydami teisingumą, užtikrina Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose įtvirtintos teisės įgyvendinimą, taip pat garantuoja teisės viršenybę, kartu apsaugodami žmogaus teises ir laisves.

Toliau tikslinga aptarti visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) įgaliojimus (jų teises ir pareigas teismo procese) ir santykį su teisėju. Teisėjas yra tas asmuo, kuris taiko teisę, o visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) sprendžia fakto, t. y. kaltės klausimu, ir taip pat dalyvauja tiriant ir vertinant įrodymus, įskaitant vertinimą, kokią įtaką jie turi bausmės dydžiui ir (ar) pobūdžiui. Jeigu kolegijoje nesutariama dėl vieningo sprendimo, tada balsuojama, kiekvienas iš kolegijos narių turi po vieną lygiavertį balsą³¹. Teismo proceso kodekso 30 dalies 7 straipsnyje numatyta bylų nagrinėjimo tvarka teismo posėdyje³².

Pažymėtina, kad Švedijoje visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) pareigos nėra privalomos, jos yra savanoriškos. Pastebėtina, kad buvo atsisakyta atsitiktinės atrankos būdo iš rinkėjų sąrašo, padarius išvadą, kad toks atrankos būdas neužtikrina, jog bus atrinkti tinkamiausi asmenys. Kita vertus, tokios pareigos yra ne vienkartinio pobūdžio, o trunkančios ketverių metų kadenciją, jų

²⁹ „Administracinių teismų įstatymas“ (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 12–21 straipsniai, be to, 12 straipsnis numato, kokios bylos nagrinėjamos: Nekilnojamojo turto apmokestinimo įstatymas (šved. *Fastighetstaxeringslag* (1979:1152)); Įstatymas (2010: 1882) dėl amžiaus apribojimų filmams, kurie gali būti rodomi viešai (šved. *Lag* (2010: 1882) *om åldersgränser för film som ska visas offentligt*) ir kt., Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), Žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmanna-forvaltningsdomstolar_sfs-1971-289.

³⁰ „Administracinių teismų įstatymas“ (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 12 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), Žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmanna-forvaltningsdomstolar_sfs-1971-289.

³¹ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 29 dalies 1 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), Žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattgangsbalk-1942740_sfs-1942-740.

³² „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), Žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattgangsbalk-1942740_sfs-1942-740.

pagrindu vykdomas teisingumas, todėl priverstinis pobūdis tokioms pareigoms nėra tinkamas ir neduoda teigiamo rezultato³³.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad asmenys, norintys būti visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais), turi kreiptis į politinę partiją toje savivaldybėje (apskirtyje), kurioje yra deklaruojama faktinę gyvenamąją vietą. Asmuo, pretenduojantis tapti pirmosios instancijos teismo visuomeniniu teisėju (teismų tarėju), turi būti įregistruotas gyventojų registre toje savivaldybėje (jos dalyje), kuri priklauso tokiam teismui. Apeliacinės instancijos (apygardos) visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) turi būti registruotas atitinkamai tokiam teismui priklausančioje apskrityje (jos dalyje)³⁴.

Akcentuotina, kad kandidatui kreipusis į politinę partiją, būtent ji siūlo tokio asmens kandidatūrą savivaldybių ar regionų (apygards) taryboms, kurios paskiria eiti tokias pareigas³⁵. Partijoms suteikta prerogatyva nuspręsti, ar jos reikalauja asmens narystės partijoje, norėdamos jį skirti visuomeniniu teisėju (teismų tarėju), t. y. kiekviena gali turėti tam tikrus reikalavimus, kuriuos turi atitikti jų kandidatas. Akivaizdu, kad tokia visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) paskyrimo procedūra, kai reikia kreiptis į politinę partiją, o ne į nepolitinio pobūdžio instituciją, kelia pavojų teismų ir teisėjų nepriklausomumui (žr. straipsnio 4 dalį). Pastebėtina, kad ordinarinių lygmeniu yra įtvirtinta, kad visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) teisme turi atsiriboti nuo savo politinių pažiūrų, būti atsparus bet kokiai įtakai, ir kaip teisėjai, visada laikytis galiojančių teisės aktų ir būti objektyviais bei nepriklausomais³⁶. Be to, visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skyrimas vyksta kitais metais po savivaldos rinkimų tam, kad visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) atranka būtų atnaujinta nuo politinių procesų³⁷. Tačiau tokie saugikliai vertintini kritiškai, kaip nepakankami pašalinti pavojų teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo pažeidimui, kai vieni iš teismo kolegijos narių yra parenkami politiniame procese, o juos skiria savivaldybių ar regionų (apygards) tarybos, kurių rinkimai taip pat yra politinis procesas, per kurį išrenkama vietos politinė valdžia. Pažymėtina, kad kandidatus į savivaldybės tarybos narius gali kelti, be

³³ „Lagen.nu“, žiūrėta 2022 m. gegužės 27 d., <https://lagen.nu/sou/2002:61>. Šioje internetinėje svetainėje skelbiami Švedijos įstatymai, taip pat teisės aktų projektai, paaškinama, kokie vyko parengiamieji darbai iki priimančios teisės akto, be to, dedamos ir teisinių bylų santraukos, kuriose paaškinama, kaip įstatymas buvo pritaikytas praktikoje, paaškinamos teisinės sąvokos ir kt.

³⁴ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 5 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattgangsbalk-1942740_sfs-1942-740).

³⁵ Internetiniame puslapyje <https://www.domstol.se/hitta-domstol/> pagal pašto kodą galima rasti teismą, kuris priklauso pagal gyvenamąją vietą, ir kitą informaciją, kaip tapti visuomeniniu teisėju (teismų tarėju), taip pat reikalingus kontaktus, <https://www.domstol.se/hitta-domstol/>. Švedijos teismai (šved. *Sveriges Domstolar*), žiūrėta 2022 m. kovo 2 d., Įsteigta visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) asociacija (šved. *Nämndemännens Riksförbund*) <https://www.nmrf.se/>.

³⁶ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 6 straipsnis, žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattgangsbalk-1942740_sfs-1942-740).

³⁷ Kiti rinkimai vyks 2023 m. kadencijai 2024 m. sausio 1 d. – 2027 m. gruodžio 31 d. Pasitaiko, kad visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) šias pareigas nustoja eiti anksčiau laiko, tada reikia surengti papildomus rinkimus per einamąją kadenciją, *Sveriges Domstolar*, žiūrėta 2022 m. kovo 2 d., <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman---ett-fortroendeuppdrag/roll-uppgift-och-skyldigheter/>; Administracinių teismų įstatymas (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 21 straipsnis, žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmanna-forvaltningsdomstolar_sfs-1971-289.

kita ko, politinės partijos.

Pabrėžtina, kad politinių partijų siūlomi kandidatai kartu turi atspindėti gyventojų sudėtį pagal lytį, amžių, etninę kilmę ir profesiją. Pirmumas skiriamas tiems asmenims, kurie anksčiau nebuvo visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais) arba tas pareigas ėjo trumpiau³⁸. Taip siekiama, kad visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) pareigos paplistų visuomenėje. Be to, įstatyme yra numatyta, kad turi būti užtikrinamas proporcinio politinių partijų atstovavimo principas, taip siekiant, kad nedominuotų vienos partijos (-ų) pasiūlyti bei savivaldybių ir regionų (apygardų) tarybos atrinkti visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai)³⁹.

Atrinkti kandidatai prieš pradėdami eiti šias pareigas turi baigti privalomuosius įvadinius mokymus, o perrinkti – išklausti kvalifikacijos kėlimo mokymus, kuriuos abu organizuoja teismai per juos ir teismų savivaldos institucijas aptarnaujančią įstaigą – Nacionalinę teismų administraciją (šved. *Domstolsverket*)⁴⁰. Be to, jie privalo prisiekti pagal įstatyme numatytą priesaikos tekstą⁴¹.

Be to, Švedijos Nacionalinė teismų administracija padeda tam tikrais administravimo klausimais. Pavyzdžiui, atlyginimo išmokėjimo klausimais, nes visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) nėra teismo darbuotojai. Paprastai jie pareigas teisme atlieka 10–20 dienų per metus nuo 9 val. iki 16 val. Per dieną paprastai išnagrinėjamos kelios nesudėtingos, reikalaujančios mažiau laiko resursų, bylos, tačiau visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), norintys ir turintys tokią gal-

³⁸ Teismo proceso kodeksas (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 7 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740; „Administracinių teismų įstatymas“ (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 19 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žr. 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmänna-förvaltningsdomstolar_sfs-1971-289.

³⁹ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 7a straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740; „Administracinių teismų įstatymas“ (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 20a straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žr. 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmänna-förvaltningsdomstolar_sfs-1971-289.

⁴⁰ Vieną ar pusę dienos trunkančiuose atitinkamo teismo rengiamuose mokymuose sužinoma daugiau apie visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) pareigas, teismų sistemą, bylų pobūdį, kuriose jie turi dalyvauti, jų pareigoms reikalingus žinoti teisės aktus, patį teismo procesą ir pan., *Sveriges Domstolar*, žiūrėta žiūrėta 2022 m. kovo 2 d., <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman----ett-fortroendeuppdrag/roll-uppgift-och-skyldigheter/>.

⁴¹ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 11 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740.

imybę, gali dalyvauti ir sudėtingesnio pobūdžio bylose, kurios trunka ilgesnį laiką⁴². Be to, yra kompensuojamos negautos pajamos, jeigu jų netenkama darbe dėl vykdomos pareigos, jie taip pat yra apdrausti⁴³. Taip pat yra kompensuojamos ir kelionės (nakvynės) išlaidos. Pasitaiko atvejų, kai visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) dalyvavimas dėl tam tikrų priežasčių yra atšaukiamas, tada jie gali gauti kompensaciją⁴⁴. Be to, paprastai pavasarį ir rudenį, bendradarbiaujant kartu su visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais), yra sudaromi tvarkaraščiai, kad su jais iš anksto būtų galima supažindinti darbdavius ir tokiu būdu sklandžiai planuoti darbą. Visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas), kuris dėl objektyvių priežasčių negali dalyvauti teismo posėdyje, pakeičiamas kitu arba bylos nagrinėjimas atidedamas⁴⁵.

Teismo proceso kodekso 4 skyriaus 6 dalyje įtvirtinti reikalavimai, kuriuos turi atitikti visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas), t. y. pilnametis (sulaukus 60 metų gali nebeiti šių pareigų) Švedijos pilietis, kuris nėra bankrutuojantis⁴⁶, be to, neturėti teisinio išsilavinimo. Taip pat yra numatytas tam tikras specialybių ribojimas, t. y. visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) negali dirbti valdžios ir teisėsaugos institucijose, advokatu ir pan. Toks ribojimas numatytas siekiant pašalinti *šališkumo regimybę*, nes byloje dalyvaujantis asmuo gali manyti, kad visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) atstovauja priešingam interesui ir gali suabejoti jo objektyvumu vykdant teisingumą. Teismas sprendžia, kurios profesijos yra kliūtis asmeniui būti pripažintam tinkamu eiti visuomeninio teisėjo (teismų tarėjo) pareigas. Pažymėtina, kad aptariamo instituto esmė, kaip

⁴² Už trumpesnę nei 3 val. darbo dieną yra mokama 250 SEK (23,77 Eur), o už 3 val. ar ilgiau – 500 SEK (47,53 Eur) per dieną. Jeigu visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) dalyvauja bendrosios kompetencijos teisme apeliacinėje instancijoje arba administraciniame teisme, kai jie turi susipažinti su bylos medžiaga, už tokią susipažinimo su byla dieną mokama 300 SEK (28,52 Eur). Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) turi teisę į specialų 150 SEK (14,26 Eur) mokestį už darbą po 16.30 val., *Sveriges Domstolar*, žiūrėta 2022 m. kovo 2 d., <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman----ett-fortroendeuppdrag/roll-uppgift-och-skyldigheter/>; Atlyginimo dydžiai reglamentuoti potvarkiuose (1982: 814), Atlyginimas visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams), <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/domstolsverket/namndemannadel/ersattning-till-namndeman-och-visa-andra-uppdragstagare-inom-domstolsvasendet.pdf?epslanguage=sv>.

⁴³ Draudimo santykius reglamentuojantis įstatymas, žiūrėta 2022 m. kovo 2 d., <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/domstolsverket/namndemannadel/forsakringskyydd-namndeman.pdf?epslanguage=sv>, be to, sąlygos aptartos kiekvienoje draudimo sutartyje.

⁴⁴ Jei atstumas nuo namų iki teismo yra ilgesnis nei 50 km., neįvykus teismo posėdžiui, bet visuomeniniam teisėjui (teismų tarėjui) atvykus, – mokamas papildomas teismo posėdžio 100,00 SEK (9,50 Eur) atšaukimo mokestis. Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), turintys vaikų iki 12 m., kuriems reikia priežiūros, turi teisę į kompensaciją, kuri taikoma, jei vaiko priežiūra negali būti teikiama įprastine tvarka ir ją turi atlikti kiti asmenys, o ne šeimos nariai, *Sveriges Domstolar*, žiūrėta 2022 m. kovo 2 d., <https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/namndeman----ett-fortroendeuppdrag/roll-uppgift-och-skyldigheter/>; Atlyginimo dydžiai reglamentuoti potvarkiuose (1982: 814), Atlyginimas visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams), <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/domstolsverket/namndemannadel/ersattning-till-namndeman-och-visa-andra-uppdragstagare-inom-domstolsvasendet.pdf?epslanguage=sv>.

⁴⁵ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 8 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattgangsbalk-1942740_sfs-1942-740).

⁴⁶ Pažymėtina, kad jeigu visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) yra bankrutuojantis, jis negali būti šaukiamas atlikti šios pareigos iki galios leidimas bankrutuoti. Vadinasi, visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) negali būti nemokaus asmens būsenos ir tuo pat metu eiti šias pareigas, tačiau išnykus šiai aplinkybei šias pareigas eiti galima, „Lagen.nu“, skyrius „7.2. Entledigande och avstängning av nämndemän“, žiūrėta 2022 m. gegužės 27 d., <https://lagen.nu/sou/2002:61>.

ir Danijoje, ta, jog visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) turi būti renkami tik iš tos visuomenės dalies, kuri neturi teisinio išsilavinimo ir yra pakankama tik gyvenimiška patirtis. Tačiau, kaip matyti, Švedijoje socialinė branda nėra siejama su tam tikru amžiaus cenzu, kaip, pvz., Danijoje 40 metų, užtenka būti 18 metų, t. y. būti pilnamečiu.

Jeigu visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) padaro nusikaltimą, jis nebėra tinkamas eiti šias pareigas ir nuo šių pareigų atleidžiamas⁴⁷. Teismo proceso kodekso 4 dalies 8a straipsnyje reglamentuotas visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) nušalinimas nuo pareigų: kada paaiškėja aplinkybės, kurios sudaro pagrindą atleisti iš pareigų; pradėtas ikiteisminis tyrimas arba elgiasi taip, kad gali pakenkti visuomenės pasitikėjimui teisingumo vykdymu. Sprendimas dėl visuomeninio teisėjo (teismų tarėjo) nušalinimo nuo pareigų (tik teismo sprendimu ir ne ilgesniam nei 6 mėn. laikotarpiui) ar atleidimo iš pareigų gali būti skundžiamas specialiajai komisijai, o šios komisijos sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas⁴⁸.

Kaip minėta, Švedija, kaip ir Danija, taip pat turi ne tik visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų), tačiau ir prisiekusiųjų institutą, kurį įtvirtina Spaudos laisvės ir Žodžio laisvės aktai. Tačiau pastebėtina, kad prisiekusiųjų institutas iš esmės yra reglamentuojamas Spaudos laisvės akte. Žodžio laisvės akto 10 skyriuje yra nurodyta, kad Spaudos laisvės akto 12 skyrius, reglamentuojantis teismo procesą dalyvaujant prisiekusiesiems, taip pat taikomas saviraiškos laisvės pažeidimų bylose, be to, tie, kurie buvo paskirti prisiekusiaisiais spaudos laisvės pažeidimų bylose, taip pat turi būti prisiekusiaisiais ir saviraiškos laisvės pažeidimų bylose⁴⁹. Taigi, darytina išvada, kad teismo procesas, dalyvaujant prisiekusiesiems, reglamentuojamas Spaudos laisvės akto 12 skyriuje, be to, tie patys asmenys turi dalyvauti tiek spaudos laisvės, tiek saviraiškos laisvės pažeidimų bylose.

Kaip minėta, Spaudos laisvės akto 12 skyriuje įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios teismo procesą tokio pobūdžio bylose⁵⁰. Aptariamo skyriaus 2–4 straipsniuose įtvirtinta, kad šias bylas pirmąja instancija nagrinėja apylinkės teismai, kuriuose sprendimus kaltės klausimu priima devyni prisiekusieji, iš kurių šeši turi balsuoti teigiamai, kad asmenį būtų galima pri-

⁴⁷ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), 4 dalies 8 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740; „Administracinių teismų įstatymas“ (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 20 straipsnis, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žr. 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmänna-forvaltningsdomstolar_sfs-1971-289).

⁴⁸ „Teismo proceso kodeksas“ (šved. *Rättegångsbalk* (1942: 740), Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žr. 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/rattegångsbalk-1942740_sfs-1942-740; „Administracinių teismų įstatymas“ (šved. *Lag* (1971: 289) *om allmänna förvaltningsdomstolar*), 21–23 straipsniai, Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. kovo 4 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-1971289-om-allmänna-forvaltningsdomstolar_sfs-1971-289).

⁴⁹ Švedijos Karalystės 1991 m. Žodžio laisvės aktas (Išraiškos laisvės pagrindinio įstatymo) (Yttrandefrihetsgrundlag 1991: 1469), Švedijos parlamentas (šved. *Sveriges Riksdag*), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/yttrandefrihetsgrundlag-19911469_sfs-1991-1469.

⁵⁰ Švedijos Karalystės 1949 m. Spaudos laisvės aktas (šved. *Tryckfrihetsförordning* (1949: 105) (su papildymais ir pataisomis, priimtomis 1974 m.), žiūrėta 2022 m. vasario 16 d., https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/tryckfrihetsforordning-1949105_sfs-1949-105).

pažinti kaltu. Jeigu teisėjo nuomonė nesutampa su prisiekusiųjų, jis gali kaltinamąjį išteisinti ar taikyti švelnesnę bausmę. Nuosprendis gali būti skundžiamas apygardos teismui (12 skyriaus 6 straipsnis).

Pagal aptariamo skyriaus 7 straipsnį prisiekusieji yra skiriami kiekvienai apskrčiai ir yra suskirstyti į dvi grupes, t. y. pirmoje grupėje 16 narių (Stokholmo apskrityje pirma grupė sudaryta iš 24 narių), o antroje – 8 nariai (atitinkami 12 narių). Antrosios grupės nariai turi būti (ar buvę) visuomeniniais teisėjais (teismų tarėjais) bendrosios kompetencijos ar administraciniame teisme. Pagal aptariamo straipsnio 8 straipsnį prisiekusieji yra skiriami ketverių metų kadencijai, o pagal 9 straipsnį juos, kaip ir visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus), skiria savivaldybių ir regionų (apygardų) tarybos. Jeigu kyla abejonių prisiekusiųjų paskyrimo teisėtumu, skundas gali būti pateikimas apylinkės teismui, tačiau tai nedaro pačių rinkimų negaliojančiais, nebent teismas nusprendžia kitaip. Apylinkės teismo sprendimas gali būti skundžiamas apygardos teismui, kurio sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas (13 straipsnis). Paskirti prisiekusieji skelbiami sąrašuose (14 straipsnis), kuriuose kiekviena grupė nurodoma atskirai, numatyta tam tikra tvarka, kurios pagrindu jie gali būti šalies pašalinti (17 straipsnis).

Pagal aptariamo skyriaus 10 straipsnį prisiekusieji turi būti pilnamečiai piliečiai, gyvenantys atitinkamoje apygardoje ir pasižymėti patikimumu, nepriklausomumu ir sąžiningumu. Be to, svarbu, kad tarp prisiekusiųjų būtų įvairių socialinių grupių ir nuomonių visuomenės atstovų iš skirtingų apskrities dalių. Pagal aptariamo straipsnio 11 straipsnį prisiekusysis, kuriam suėjo 60 metų, turi teisę pasitraukti iš pareigų. Tačiau jeigu prisiekusysis nori pasitraukti kitais atvejais, teismas sprendžia, ar yra aplinkybės, kurios trukdo eiti pareigas. Jeigu prisiekusysis neatitinka reikalavimų, jo įgaliojimai nutrūksta. Tokiu atveju paskiriamas kitas asmuo iki kadencijos pabaigos (12 straipsnis).

Prisiekusysis tam, kad išvengtų šios prievolės (tarnybos), turi nurodyti objektyvią priežastį (18 straipsnis). Jeigu tuo pačiu metu vyksta daugiau nei vienas teismo procesas, kuriuose dalyvauja prisiekusieji, teismas, gavęs šalių pritarimą, gali nuspręsti dėl tų pačių prisiekusiųjų dalyvavimo visose bylose (18 straipsnis). Tais atvejais, kai valstybė kariauja ar yra karo grėsmė, ar dėl karo (jo grėsmės) yra kitų išskirtinių aplinkybių, teisės aktuose ar Vyriausybės įsakymuose gali būti numatytos nuostatos dėl prisiekusiųjų rinkimų atidėjimo ar prisiekusiųjų teisės atsistatydinti iš pareigų (23 straipsnis).

Apibendrinant darytina išvada, kad Švedijoje teisingumą vykdo abi visuomenės atstovų teismo procese formos: visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjų) ir prisiekusieji. Visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) pareigos, priešingai nei Danijoje, yra savanoriškos, o prisiekusiųjų pareigų galima atsisakyti tik išimtiniais atvejais. Priešingai nei Danijoje, Švedijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja ne tik baudžiamajame, tačiau ir civiliniame bei administraciniuose procesuose. Tačiau, kaip ir Danijoje, visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) teisingumą vykdo tik pirmosios ir apeliacinės instancijos teismuose, kasacinėje instancijoje jie nedalyvauja.

3. Suomijos Respublikos visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą modelis, apimantis tik visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus)

Visų pirma pastebėtina, kad Suomijos 1999 m. Konstitucijoje⁵¹, kaip, beje, ir Švedijos, visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) institutas nėra įtvirtintas. Tačiau Suomijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja vykdant teisingumą. Pažymėtina, kad, priešingai nei pirmiau aptartose valstybėse, prisiekusieji nėra Suomijos teisinės sistemos dalis.

Pabrėžtina, kad Suomijos Konstitucijoje įtvirtinta, kad teisingumą vykdo nepriklausomi teismai (Konstitucijos 3 straipsnio 3 dalis, 103 straipsnis). Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalyje yra įtvirtinta Suomijos bendrosios kompetencijos teismų sistema, kurią sudaro Aukščiausiasis Teismas (suom. *Korkein oikeus*), apeliacinės instancijos (apygardos teismai) (suom. *hovioikeudet*) ir pirmosios instancijos (apylinkių) (suom. *käräjäoikeudet*) teismai. Pagal Suomijos Konstitucijos 102 straipsnį „nuolatinius teisėjus (suom. *vakinaiset tuomarit*) skiria Respublikos prezidentas, o kitų teisėjų (suom. *muiden tuomarien*) paskyrimą numato įstatymas“⁵². Taigi, kitos nuostatos, susijusios su teismų sistema, yra įtvirtintos Suomijos teismų įstatyme⁵³. Šio įstatymo 2 skyriaus 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad apylinkės teismo sudėtį sudaro taip pat ir visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) (suom. *maallikkojäseniä, lautamiehiä*)⁵⁴, kurie dalyvauja nagrinėjant bylas pagal Teismo proceso kodeksą⁵⁵ ir kitus įstatymus. Pastebėtina, kad pirmiau minėta Konstitucijos 98 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinanti bendrosios kompetencijos teismų sistemą, atkartota Teismo proceso kodekso 1 skyriaus 2 straipsnyje⁵⁶. Taigi, Suomijoje veikia 20 apylinkės teismų⁵⁷, 5 – apeliacinės instancijos teismai (apygardos teismai)⁵⁸ ir Aukščiausiasis Teismas⁵⁹.

Pirmiau paminėta Teismų įstatymo 2 skyriaus 6 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinanti visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus) tik apylinkės teismuose, sudaro pagrindą pritarti išvadai, kad Suomijoje teisingumą vykdo iš esmės teisėjai ir visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) vaidmuo yra ribotas⁶⁰. Be to, šią išvadą pagrindžia pirmiau atlikta Danijos ir Švedijos teismų sistemų analizė, – šiose valstybėse tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismuose baudžiamosiose

⁵¹ „Suomijos Konstitucija“ (suom. „*Suomen perustuslaki*“), „Finlex“, žiūrėta 2022 m. kovo 14 d., <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#L3>.

⁵² 1999 m. „Vyriausybės siūlymas Seimui dėl teisės aktų dėl teisėjų skyrimo“ Nr. 109/1999, „Finlex“, žiūrėta 2022 m. gegužės 27 d., <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1999/19990109>.

⁵³ „Suomijos teismų įstatymas“ (suom. *Tuomioistuinlaki* (25.8.2016/673)), „Finlex“, žiūrėta 2022 m. kovo 14 d., <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160673>.

⁵⁴ <https://www.maallikkotuomarit.fi/>.

⁵⁵ „Suomijos teismo proceso kodeksas“ (suom. *Oikeudenkäymiskaari* (1.1.1734/4)), „Finlex“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Oikeuden%C3%A4ymiskaari>.

⁵⁶ „Suomijos teismo proceso kodeksas“ (*Oikeudenkäymiskaari* (1.1.1734/4)), „Finlex“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004000?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Oikeuden%C3%A4ymiskaari>.

⁵⁷ „Teismų sistema“ (suom. *Tuomioistuinlaitos*), „Finlex“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet.html>.

⁵⁸ Teismų sistema (suom. *Tuomioistuinlaitos*), „Oikeus“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/en/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/hovioikeudet.html>.

⁵⁹ Teismų sistema (suom. *Tuomioistuinlaitos*), „Oikeus“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., https://oikeus.fi/tuomioistuimet/en/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/korkeioikeus_1.html.

⁶⁰ Jaakko Husa, *The Constitution of Finland: A Contextual Analysis* (Londonas: Hart Publishing, 2010), 135.

bylose teisingumą vykdo dvi visuomenės atstovų teismo procese formos. Kita vertus, Švedijoje visuomenės atstovai teismo procese dalyvauja ir civilinėse bylose, be to, administraciniuose teismuose.

Pastebėtina, kad, kaip ir Danijoje, visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja tik baudžiamosiose bylose, ir kuriose gresia didesnė nei ketverių metų. laisvės atėmimo bausmė (pavyzdžiui, nužudymas, seksualiniai nusikaltimai, nusikaltimai už narkotinių medžiagų platinimą ir pan.). Kolegijos sudėtį sudaro teisėjas ir du visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), turintys vienodą sprendžiamąjo balso teisę⁶¹. Išimtiniais atvejais kolegija gali būti papildyta vienu teisėju ir (arba) visuomeniniu teisėju (teismų tarėju)⁶².

Teismo proceso kodekso 23 skyriaus 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad jeigu apylinkės teismo sudėtį sudaro visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), tai kolegijos pirmininkas (teisėjas) jiems paaiškina ginčo esmę ir taikomą įstatyminių reglamentavimą. Pagal to paties straipsnio 2 dalį visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) visada balsuoja paskutiniai pradedant nuo jauniausio iki vyriausio pagal amžių. Balsams pasiskirsčius po lygiai, priimamas kaltinamajam palankesnis nuosprendis⁶³.

Akreiptinas dėmesys į tai, kad Suomijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) turi teisę aiškinti įstatymus⁶⁴, nors jie nėra teisininkai. Kaip yra žinoma, teismai yra teisės aiškinimo subjektai, o tokiu būdu priimtas sprendimas turi privalomumo požymį. Tačiau „įvairių neįgalotų teisės subjektų atliekamas neprivalomas įstatymo aiškinimas atitinka neoficialaus aiškinimo traktavimą“⁶⁵. Nagrinėjamu atveju teisės normų aiškinimas, kurį atlieka visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), neturintys teisinio išsilavinimo, galėtų būti traktuojamas kaip neprivalomas ir atliekamas neoficialaus aiškintojo. Tačiau, kita vertus, jie yra teisėjų kolegijos nariai, be kita ko, teisingumą vykdydantys vienodo sprendžiamąjo balso teise su teisėju (-ais). Be to, jų balsų dauguma priimtas sprendimas supponuoja teisėjui pareigą surašyti sprendimą prieš savo vidinį įsitikinimą. Visa tai lemia jų, kaip oficialių teisės aiškinimo subjektų, vaidmenį, ir sukuria išaiškintos teisės privalomumą. Akcentuotina, kad nagrinėjamu atveju visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) teisę aiškina sudėtingose bylose, kurias nagrinėjant kyla ir sudėtingų teisės aiškinimo klausimų. Tuo labiau kad daugėja teisės aktų, jų apimtys vis platesnės, tai turi įtakos ir jų sudėtingumui, todėl teisės normų specifikos suvokimui reikia nuodugnių teisės žinių. Akivaizdu ir tai, kad „sunkių

⁶¹ Teismų sistema (suom. *Tuomioistuinlaitos*), „Oikeus“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehet.html>.

⁶² Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) apylinkės teismuose (suom. *Lautamies käräjäoikeudessa*), rengtas Teismų administracijos 2021 m. lapkričio mėn., p. 4, žiūrėta 2022 m. kovo 15 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehet.html>.

⁶³ Teismų sistema (suom. *Tuomioistuinlaitos*), „Oikeus“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehet.html>.

⁶⁴ „Tuomioistuinlaitos Domstolsväsendet“, skyriuje „Lautamiehen valinta“ (šved. *tulkitsee lakia*), „Oikeus.fi“, žiūrėta 2022 m. gegužės 22 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehet.html>.

⁶⁵ „Visuotinė lietuvių enciklopedija“, „Vle.lt“, žiūrėta 2022 m. gegužės 22 d., <https://www.vle.lt/straipsnis/istatymo-aiskinimas/>; Remigijus Šimašius, „Teisės aiškinimas ir jo privalomumas“, *Teisės problemos*, 2, 44 (2004): 8–9, <http://simasius.popo.lt/files/2012/04/Teis%C4%97s-ai%C5%A1kinimas-ir-jo-privalomumas-2004.pdf>.

bylų sprendimas ir su juo susijęs teisės aiškinimas paprastai lemia ir teisės raidą⁶⁶. Todėl tokia teismų sistema, kai visuomenės atstovams teismo procese suteikti įgaliojimai aiškinti teisę, be kita ko, sudėtingose bylose, negali būti vertinama kaip padedanti siekti teisingumo, kuris, kaip minėta, yra pamatinio teisinės valstybės principo sudėtinė dalis.

Dar daugiau, kaip ir prieš tai aptartose valstybėse, Suomijoje savivaldybių tarybos taip pat skiria visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus). Be to, pripažįstama, kad jie yra paskiriami politinės valios, pažymint, jog negali atstovauti konkrečios partijos interesams ir turi būti nešališki⁶⁷. Visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams) taip pat taikomi tam tikri etikos reikalavimai, kaip antai: veikla grindžiama atstovavimu visuomenei, sąžiningumu, nešališkumu, pagarba žmogui; veikimas pagal įstatymus jų neiškraipant, laikantis tiesos kriterijaus; tokie asmenys nepaperkami ir saistomi profesinės paslapties; nepriklausomi; visada prisimena, kad visi piliečiai lygūs prieš įstatymą, o visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) prisideda prie teisingumo vykdymo⁶⁸. Tačiau, kaip jau minėta, abejotina, ar vien tik tokia apsauga padėtų išvengti kitos valdžios intervencijos į teismų nepriklausomumą, kai ta valdžia, be kita ko, turi konstitucinę laisvę įtraukti savo atstovus į teismų sistemą ar nustatyti šiems atstovams materialines garantijas (žr. straipsnio 4 dalį).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) tinkamumas eiti tokias pareigas, atrankos kriterijai ir pan., be kita ko, teisinis statusas reglamentuojami tik įstatyminiu lygmeniu, t. y. Apylinkės teismų visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) įstatyme (toliau – Įstatymas)⁶⁹. Pagal Įstatymo 2 straipsnį visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) turi būti Suomijos pilietis, gyvenantis apylinkės teismo jurisdikcijos teritorijoje (tam tikroje savivaldybėje), jis turi būti nebankrutuojantis, jo veiksnumas nėra apribotas ir jis turi būti laikomas tinkamu eiti tokias pareigas. Visuomeniniu teisėju (teismų tarėju) negali būti renkamas jaunesnis nei 25 metų ir vyresnis nei 65 metų asmuo. Visuomeniniu teisėju (teismų tarėju) negali būti asmuo, einantis pareigas teisme ar laisvės atėmimo vietos įstaigoje, taip pat prokuroro, advokato, policininko, muitininko, antstolio, ar užimti kitas teisininko pareigas. Taigi, jų teisinis statusas, išimtinai apimantis darbinės veiklos ribojimus, t. y. tam tikrų pareigų užėmimo ribojimas, padeda įgyvendinti nešališkumo principą (žr. straipsnio 4 dalį). Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) privalo užpildyti deklaraciją⁷⁰, taip pat privalo laikytis konfidencialumo įsipareigojimo⁷¹ ir prieš pradėdami eiti pareigas prisiekti⁷².

⁶⁶ Ronald Dworkin, *Rimtas požiūris į teises* (Cambridge: Harvard University Press, 1997), 81–82.

⁶⁷ „Tuomioistuinlaitos Domstolsväsendet“, „Oikeus.fi“, žiūrėta 2022 m. gegužės 22 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehiet.html>.

⁶⁸ Etikos gairės visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams) (suom. *Lautamiesten eettiset ohjeet*), 2022 m. kovo 15 d., <https://www.maallikkotuomarit.fi/>.

⁶⁹ Apylinkės teismų visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) įstatymas (suom. *Laki käräjäoikeuden lautamiehistä* (25.8.2016/657)), „Finlex“, žiūrėta 2022 m. vasario 20 d., <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160675>.

⁷⁰ „Oikeushallinnon asiointipalvelut“, 2022 m. kovo 15 d., <https://asiointi2.oikeus.fi/sidonnaisuus-jasivutoimirekisteri/ilmoitus/search>.

⁷¹ Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) apylinkės teismuose (suom. *Lautamies käräjäoikeudessa*), rengtas Teismų administracijos 2021 m. lapkričio mėn., p. 4, žiūrėta 2022 m. kovo 15 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinlaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehiet.html>.

⁷² Priesaikos tekstas (suom. *Tuomarinvakuutus* (2).docx), 2022 m. gegužės 28 d., <https://www.maallikkotuomarit.fi/>.

Asmuo, kuriam suėjo 60 metų, visuomeninio teisėjo (teismų tarėjo) pareigų gali atsisakyti ir kadencijos metu. Teisė atsisakyti tokių pareigų taip pat turi asmuo, kuris ketverius metus nep-ertraukiamai ėjo šias pareigas arba turi aštuonerių metų tokių pareigų stažą. Įstatymo 15 straipsnio norma įtvirtina pareigų ėjimo negalimumą visuomeninį teisėją (teismų tarėją) įtariant padarius nusikalstamą veiką. Be to, Įstatymo 10 straipsnyje numatyta, kad jeigu visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) tampa netinkamas toms pareigoms, teismas jį atleidžia iš pareigų ir toks sprendimas gali būti skundžiamas apeliacinės instancijos teismui, tačiau skundo padavimas sprendimo vykdymo nesustabdo.

Pažymėtina, kad už ilgametę (ne mažesnę nei 10 metų) nusipelnusių veiklą visuomeniniam teisėjui (teismų tarėjui) apylinkės teismo pirmininko teikimu gali būti suteiktas teisėjo vardas (Įstatymo 14 straipsnis)⁷³. Kaip pirmiau minėta, vadovaujantis Suomijos Konstitucijos 102 straipsniu, „nuolatinis teisėjas (šved. *vakinaiset tuomarit*) skiria Respublikos prezidentas, o kitų teisėjų (šved. *muiden tuomarien*) paskyrimą numato įstatymas“. Todėl darytina išvada, kad teisėjo vardo suteikimas visuomeniniam teisėjui (teismų tarėjui) reiškia garbės vardo suteikimą, tačiau ne nuolatinio teisėjo pareigų suteikimą. Tuo labiau kad visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas) neturi teisinio išsilavinimo, jis gali būti įgijęs tik vidurinį išsilavinimą, be to, jam nėra keliami profesijos reikalavimai.

Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) gauna ne tik atlyginimą, tačiau yra mokama kompensacija, pavyzdžiui, už priverstinės pravaikštos laiką ir pan. Be to, visuomeniniam teisėjui (teismų tarėjui) sumokamos kelionės išlaidos ir dienpinigiai. Jis yra apdraudžiamas nuo nelaimingų atsitikimų tokiaame darbe (pavyzdžiui, ligos) (Įstatymo 12, 13 straipsniai)⁷⁴. Taigi, kaip matyti, visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams) įstatyme numatytos ne tik materialinės, tačiau ir tam tikros socialinės garantijos. Akcentuotina, kad išsamius visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) materialinių (atlygio, dienpinigių ir pan.) ir socialinių (kompensacijos dėl nelaimingo atsitikimo einant tokias pareigas, ligos ir pan.) garantijų kriterijus ir dydį nustato Nacionalinė teismų administracija (suom. *Tuomioistuinvirasto*), kuri, be kita ko, yra pavaldi Teisingumo ministerijai⁷⁵ (žr. plačiau 4 dalyje).

Visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skaičių patvirtina minėta Nacionalinė teismų administracija⁷⁶. Jeigu apylinkės teismo jurisdikciją sudaro kelios savivaldybės, Nacionalinė teismų administracija nustato iš kiekvienos savivaldybės teritorijos skiriamą visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) skaičių, proporcingą registruotų savivaldybėje gyventojų skaičiui. Tačiau iš

⁷³ Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) apylinkės teismuose (suom. *Lautamies kärjääoikeudessa*), rengtas Teismų administracijos 2021 m. lapkričio mėn., p. 4, žiūrėta 2022 m. kovo 15 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/tuomioistuinaitos/tuomioistuimet/yleisettuomioistuimet/karajaoikeudet/lautamiehett.html>.

⁷⁴ Kompensacija mokama iš valstybės lėšų pagal tuos pačius kriterijus, kurie numatyti Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų įstatyme (459/2015). Žalos išmoka mokama tiek, kiek nukentėjęs asmuo neturi teisės į kompensaciją pagal šį įstatymą ir pagal kitus įstatymus. „Finlex“, žiūrėta 2022 m. kovo 15 d., Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų įstatymas (suom. *Työtapaturma - ja ammattitaitilaki*, 459/2015), <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150459>.

⁷⁵ Teismų administracija (suom. *Tuomioistuinvirasto*), žiūrėta 2022 m. gegužės 22 d., <https://www.tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/tuomioistuinvirasto.html>.

⁷⁶ „Tuomioistuinvirasto“, 2022 m. kovo 15 d., <https://www.tuomioistuinvirasto.fi/fi/>.

kiekvienos savivaldybės turi būti paskirtas bent vienas visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas)⁷⁷. Šie asmenys turi kuo tolygiau atstovauti savivaldybės gyventojams, atitinkant jų amžių, lytį, tautybę ir gyvenimišką patirtį (profesinę veiklą ir pan.). Juos dalyvauti konkrečiose bylose kviečia teismo pirmininkas, kuris turi teisę skirti pakaitinį visuomeninį teisėją (teismų tarėją), kad būtų užtikrinti bylos nagrinėjimo nepertraukiamumo ir operatyvumo principai (Įstatymo 4, 7–8 straipsniai).

Apibendrinant darytina išvada, kad Suomijoje teismo procese išimtinai dalyvauja tik visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), kurie teisingumą vykdo tik pirmosios instancijos teismuose baudžiamosiose bylose, kai kaltinamasis teisiamas už sunkų nusikaltimą. Be to, Suomijoje visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) institutas nėra konstitucinis principas.

4. Lyginamoji aptartų Skandinavijos valstybių modelių analizė

Išnagrinėjus ankstesniuose skyriuose aptartus Skandinavijos valstybių (Danijos, Švedijos ir Suomijos) modelius dėl visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų, šiame skyriuje jie yra palyginami ir įvertinami jų privalumai bei trūkumai.

Kaip minėta, Danijoje ir Švedijoje veikia abu aptariami institutai. Danijoje visuomenės atstovų teismo procese dalyvavimas vykdamas teisingumą yra konstitucinis principas. Švedijoje tik prisiekusiųjų institutas įtvirtintas konstituciniu lygmeniu, o visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) – ordinariiniu. Suomijos teismų sistema turi tik visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus) ir šis institutas reguliuojamas taip pat ordinariiniu lygmeniu, be kita ko, atskirame visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams) skirtame įstatyme ir kituose įstatymuose. Pažymėtina, kad toks teisingumo vykdymo turinys yra šių valstybių teisinė tradicija⁷⁸. Visuomenės atstovai teismo procese dalyvauja ilgiau nei daugumoje kitų Europos valstybių⁷⁹.

Pabrėžtina, kad aptariamo teisingumo vykdymo turinio esmė – dialogo siekis tarp įstatymų leidžiamosios bei teisminės valdžių ir tokia priemone pasirinkti visuomenės atstovai teismo procese⁸⁰. Be to, šiose valstybėse prioritetas yra teikiamas žodiniame teismo procesui, kuris yra susijęs su šiais asmenimis, nes rašytiniame teismo procese visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir prisiekusieji nedalyvauja⁸¹. Dalyvaujančių byloje asmenų parodymų išklausa, įrodymų ištyrimas žodiniame teismo procese laikomas veiksmingesne priemone faktiniams duomenims nustatyti, nei vien tik byloje esančių duomenų ištyrimas ir vertinimas rašytinio proceso tvarka. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų prerogatyva yra nustatyti faktus (faktines aplinkybes) byloje,

⁷⁷ Teismų sistema, „Oikeus“, žiūrėta 2022 m. kovo 14 d., <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/en/index/tuomioistuinaitos/tuomioistuimet/yleistuotuumioistuimet/hovioikeudet.html>.

⁷⁸ Pia Letto-Vanamo, „Courts and Proceedings: Some Nordic Characteristics“, *Rethinking Nordic Courts*, Laura Ervo, Pia Letto-Vanamo, Anna Nylund, (Šveicarija: Springer, 2021), 29, https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-3-030-74851-7_2.pdf.

⁷⁹ Jaakko Husa, „The Historical Features of Nordic Law – The Mythical Reality“, *Nordic Law – Between Tradition and Dynamism*, Jaakko Husa, Kimmo Nuotio, ir Heikki Pihlajamäki (Oksfordas: Intersentia, 2007), 15–17.

⁸⁰ Sunde, *supra note*, 2: 59.

⁸¹ Maria Astrup Hjort, „Sources of Inspiration of Nordic Procedural Law: Choices and Objectives of the Legal Reforms“, *Rethinking Nordic Courts*, Laura Ervo, Pia Letto-Vanamo, Anna Nylund, (Šveicarija: Springer, 2021), 71, 74, <https://www.springerprofessional.de/en/sources-of-inspiration-of-nordic-procedural-law-choices-and-obje/19316610>.

todėl rašytinis teismo procesas vyrauja kasacinės instancijos teisme. Šio teismo kompetencija – taikyti ir aiškinti teisę, jame nėra nustatinėjami iš naujo (t. y. trečią kartą) bylos faktai. Todėl visuomenės atstovai kasaciniame teismo procese niekada nedalyvavo⁸².

Dar vienas svarbus aptariamų valstybių teisinės sistemos teigiamai vertintinas aspektas yra tas, kad teisinė kalba, kuri vartojama tiek teisės aktuose, tiek teismų procesiniuose dokumentuose, turi būti kuo labiau suprantama plačiajai visuomenei, o ne išimtinai teisininkams. Teisinėje kalboje neturi būti ypatingos terminologijos, ji turi būti konkreti ir artima visuomenei, taigi teisminė kalba turi būti artima kalbai, vartojamai kasdienėje veikloje. Pastebima, kad kai žodinis teismo procesas, kuriame dalyvauja visuomenės atstovai be teisinio išsilavinimo, yra vyraujantis⁸³, teisinė kalba ją supaprastinant priartinama prie kasdienės kalbos⁸⁴.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Suomijos teismų sistemos plėtros komisija dar prieš dvidešimt metų akcentavo procedūrinį teisingumą, jį suvokiant „kaip procesus ir tvarkas, kuriuos pasitelkia teismas, siekdamas užtikrinti žmonių teises ir teisėtus interesus“⁸⁵. Jame būtent šalis turi imtis aktyvaus vaidmens, o teismas – tik atlikti tarpininko vaidmenį, pasitelkdamas visuomeninius teisėjus (teismų tarėjus)⁸⁶. Kaip matyti, ši visuomenės atstovų dalyvavimo teismų veikloje forma vykdant teisingumą Suomijoje vis dar veikia. Tačiau labai siauru mastu – baudžiamosiose bylose dėl sunkių nusikaltimų pirmosios instancijos (apylinkės) teismuose. Kaip minėta, Suomijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) turi teisę aiškinti įstatymus. Tačiau kai jie tokia galimybę turi tik pirmosios instancijos (apylinkės) teismuose, yra sumažinama jų įtaka teismų praktikos formavimui, nes nuosprendžiai apeliacine tvarka yra persvarstomi išimtinai teisėju. Kita vertus, pirmosios instancijos (apylinkės) teismų kompetencija yra plačiausia⁸⁷, todėl, nuosprendžių neskundžiant apeliacine tvarka, prie teisminės praktikos formavimo aiškinant teisę prisideda ir visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai). Kaip jau minėta, tokia teismų sistema negali būti vertinama kaip padedanti siekti teisingumo, nes visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) balsų dauguma lemia pareigą teisėjui ne tik surašyti nuosprendį prieš savo vidinį įsitikinimą, tačiau taip pat ir pagal kompetencijos neturinčių asmenų teisės aktų vertinimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad toks nuosprendis yra priimamas baudžiamosiose bylose dėl sunkių nusikaltimų, be kita ko, visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) paskirtų politiniame procese.

Beje, Danijoje ir Švedijoje tokia dviprasmiška situacija vykdant teisingumą nėra susiklosčiusi. Visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) neturi teisės aiškinti teisės, jie sprendžia tik fakto (kaltės ir baumės) klausimus. Todėl tai, kad visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja taip pat ir apeliacinės instancijos (apygardos) teisme, neigiamos įtakos teisminės praktikos formavimuisi neturi, nes jie teisės klausimų nesprenžia. Paminėtina, kad Danijoje visuomenės atstovai dalyvauja tik baudžiamajame procese. Tačiau kitokia situacija yra susiklosčiusi Švedijoje, kai jie veikia ne tik bendrosios kompetencijos teismuose baudžiamosiose, tačiau ir civilinėse bylose, be kita ko, administraciniuose teismuose, tiek pirmosios, tiek apeliacinės (apygardos) in-

⁸² Švedijos Vyriausybės įstatymo projektas dėl apylinkių teismų sudėties patikslinimo Nr. RP 85/2008 rd, 3 skyrius, žiūrėta 2022 m. vasario 26 d. <https://finlex.fi/sv/esitykset/he/2008/20080085.pdf>.

⁸³ Nylund, Sunde, *supra note*, 2: 208–209.

⁸⁴ Sunde, *supra note*, 2: 60.

⁸⁵ Victoria Prat, „Šiuolaikinio teismo vertybė – efektyvi komunikacija ir dėmesys žmogui“, *Teismai*, 2, 34 (2019): 18, <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2020/12/teismai.lt-birzelis-2019.pdf>.

⁸⁶ Vanamo, *supra note*, 78: 29.

⁸⁷ Sunde, *supra note*, 2: 58.

stancijose teismuose⁸⁸. Darytina išvada, kad tokiu atveju, kai visuomenės atstovai teismo procese sprendžia išimtinai fakto klausimus, demokratinių teisinių valstybių socialinis teisminės valdžios vaidmuo, kai teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, taip apsaugodami žmogaus teises ir laisves, nėra pažeidžiamas⁸⁹. Be to, Švedijoje išvelgtinas prisiekusiųjų formos pranašumas, nes kai teisėjo nuomonė nesutampa su prisiekusiųjų, jis turi teisę kaltinamąjį išteisinti ar pritaikyti švelnesnę bausmę.

Pirmiau jau užsiminta apie politizuotą visuomenės atstovų teismo procese skyrimą Suomijoje, tačiau toks procesas yra ir kitose aptariamose valstybėse. Akcentuotina, kad „išskirtinė teismo funkcija suponuoja teisėjo ir teismų nepriklausomumą, kuris yra ne savitiksliis dalykas, o būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo principų, fundamentalus demokratinės valstybės bruožas“⁹⁰. Todėl itin neigiamai vertintina, kai visose aptariamose valstybėse visuomenės atstovai teismo procese yra skiriami savivaldybių tarybų. Pažymėtina, kad savivaldybių tarybų rinkimai yra politinis procesas, per kurį išrenkama vietos politinė valdžia, o kandidatus į savivaldybės tarybos narius gali kelti politinės partijos. Akcentuotina ir tai, kad aptariamose valstybėse pripažįstama, kad visuomenės atstovų skyrimas teismo procese yra susietas su politiniais procesais, argumentuojant santykių palaikymu ar abi-pusio supratimo ieškojimu tarp įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių⁹¹.

Tačiau tokia visuomenės atstovų teismo procese skyrimo tvarka – neabejotina ir reali grėsmė teismų nepriklausomumui. Tiek visos teismų sistemos, tiek atskirų teisėjų nepriklausomumas, be kita ko, nuo kitų valdžių, yra labai svarbi teisinės valstybės ir teisės į teisingą teismą sudedamoji dalis, kuri įtvirtinta ir Europos Sąjungos sutarties (toliau – ESS) 2 straipsnyje⁹². Pažymėtina, kad Parlamento ombudsmenas Suomijoje⁹³ ir Europos Tarybos valstybių prieš korupciją grupė (GRECO)⁹⁴ ne kartą atkreipė dėmesį į tai, kad savivaldybių tarybose, kurios sudarytos iš politinių partijų narių, visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) ir (arba) prisiekusiųjų skyrimas kelia pavojų teismų nepriklausomumo principo įgyvendinimui.

Pažymėtina ir tai, kad Suomijos Nacionalinė teismų administracija, nustatanti materialines ir socialines garantijas visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams), yra pavaldi Teisingumo ministerijai⁹⁵. Danijoje išsamias visuomenės atstovų teismo procese atrankos taisykles, t. y. tai,

⁸⁸ Nylund, Sunde, *supra note*, 2: 209–210.

⁸⁹ Egidijus Kūris, „Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (1)“, *Jurisprudencija*, 26, 18 (2002): 45, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/3626>.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ Sunde, *supra note*, 2: 59.

⁹² Simona Dementavičienė, „Visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) dalyvavimas taikant drausmines nuobaudas teisėjams: Lenkijos atvejis“, *Jurisprudencija*, 28, 2 (2021): 345, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/6856/5510>.

⁹³ Parlamento ombudsmenas Suomijoje, žiūrėta 2022 m. kovo 14 d., <https://www.oikeusasiamies.fi/en/web/guest>.

⁹⁴ Europos Tarybos valstybių prieš korupciją grupė (GRECO), žr. 2022 m. kovo 14 d., <https://www.coe.int/en/web/greco>.

⁹⁵ Teismų administracija (suom. *Tuomioistuinvirasto*), žiūrėta 2022 m. kovo 15 d., <https://www.tuomioistuinvirasto.fi/fi/index/tuomioistuinvirasto.html>.

kokius kriterijus jie turi atitikti ir pan., nustato teisingumo ministras⁹⁶. Akivaizdu, kad kai materialinės ir socialinės garantijos ar visuomeniniams teisėjams (teismų tarėjams) keliami kriterijai priklauso nuo vykdomosios valdžios, grėsmė teismų nepriklausomumui reali dėl abiejų valdžių. Tokiu atveju tokia teismų sistema neatitinka esminio aspekto, kad priimdami sprendimus teismai ne tik turėtų būti, bet ir turėtų atrodyti nepriklausomi ir nešališki.

Pažymėtina, kad aptariamose valstybėse grėsmę teismų nepriklausomumui lemia ir tas aspektas, kad visuomenės atstovų teismo procese teisinis statusas nėra apibrėžtas konstituciniu lygmeniu. Jų teisinis statusas, be kita ko, apimantis tik darbinės veiklos ribojimus (t. y. jie negali dirbti valdžios ir teisėsaugos institucijose), siekiant užtikrinti jų nešališkumą, yra įtvirtintas tik įstatyme. Tai, kad šie asmenys eidami pareigas yra nepriklausomi, taip pat reglamentuojama tik ordinariu lygmeniu. Tačiau jų asmens neliečiamybės teisė, pavyzdžiui, susijusi su patraukimu baudžiamojon atsakomybėn, suėmimu, kitokių jų laisvės suvaržymu, nėra niekaip aptarta net ir įstatyme. Be to, Konstitucijose nėra įtvirtinti visuomenės atstovų teismo procese įgaliojimų nutūkimo atvejai, kaip antai: pasibaigia tokio asmens įgaliojimų laikas, miršta, atsistatydina, negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės. Įstatymuose nėra numatyta ir ypatinga pašalinimo iš einamų pareigų tvarka, tik įtvirtinta situacija, kad visuomenės atstovas teismo procese negali toliau eiti pareigų, jeigu įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nuteisiamas už tyčinį nusikaltimą.

Kaip jau minėta, ribojimas, kad jie negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje, nėra numatytas, priešingai, visuomenės atstovų teismo procese dalyvavimas politinėse partijose toleruojamas. Taigi, visi pirmiau nurodyti kriterijai (teisinio statuso, nepriklausomumo, asmens neliečiamybės, įgaliojimų nutrūkimo atvejų, ypatingos pašalinimo iš einamų pareigų tvarkos neapibrėžimas tiesiogiai Konstitucijoje ar bent jau joje nenukreipiant į įstatymą) reikšmingai prisideda prie grėsmės teismų nepriklausomumui aptariamose Skandinavijos valstybėse, pasikliaujant vien tik tautos teisine sąmone ir pilietinės visuomenės teisine kultūra.

Apibendrinant darytina išvada, kad Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje teigiami aspektai, susiję su visuomenės atstovais teismo procese, išvelgtini dėl teisinės kalbos supaprastinimo ir jos suprantamumo platesnėje, ne tik teisinį išsilavinimą turinčioje, visuomenės dalyje. Kaip teigiamas aspektas vertintinas žodinio teismo proceso prioritetiškumas prieš rašytinį. Teismai taip tampa atviresni visuomenei, tai sudaro sąlygas labiau pasitikėti jais ir pačia teisine sistema, be to, visuomenė yra teisiškai šviečiama. Kita vertus, kritikuotinas aspektas, kad susiklosčiusi visuomenės atstovų teismo procese politizuota skyrimo tvarka ir asmens teisinio statuso, nepriklausomumo, kitų garantijų neįtvirtinimas konstituciniu lygmeniu ar nenukreipimas į įstatymą, ar kai kurių apskritai nebuvimas padidina realią grėsmę teismų nepriklausomumui.

Išvados

Danijos ir Švedijos Karalystėse bei Suomijos Respublikoje manoma, kad visuomenės atstovai teismo procese padeda pasitikėti teismais, prisideda prie teismų atvirumo, visuomenės teisinio švietimo, o teisinę kalbą padaro suprantamesnę platesnei visuomenės daliai. Be to, jie vertinami kaip bendradarbiavimo tarp įstatymų leidžiamosios valdžios ir teisminės valdžios

⁹⁶ „Danijos teisingumo vykdymo įstatymo“ 72 straipsnis, „Retsinformation“, žiūrėta 2022 m. vasario 6 d., <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2019/938/?fbclid=IwAR27qwqL06geNJ2ynu8kjJevH5k163TbVdQM5qg-ZS01XL9MiW89GHSbQB98>.

priemonė. Visuomenės atstovų teismo procese pareigos yra privalomos, išskyrus Švedijoje, kurioje visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) pareigos yra savanoriškos. Visuomenės atstovai teismo procese yra neprikaištingos reputacijos pilnamečiai asmenys, išimtinai tų valstybių piliečiai, o sulaukusiems tam tikro amžiaus tokia pareiga gali nustoti galioti. Tokie asmenys nėra teisininkai, gali būti įgiję tik vidurinį išsilavinimą. Pažymėtina, kad Danijos ir Švedijos Karalystėse veikia dvi visuomenės atstovų teismo procese formos, t. y. visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) ir (arba) prisiekusieji. Šiose valstybėse visuomenės atstovai teismo procese yra konstitucinis principas, išskyrus Švediją, kurioje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) įtvirtinti tik ordinariu lygmeniu. Suomijos Respublikoje teismo procese dalyvauja išimtinai visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai), kurių dalyvavimas įtvirtintas taip pat ordinariu lygmeniu, be kita ko, jų teisinis statusas ir pan. reglamentuojamas atskirame įstatyme.

Kaip teigiamas aspektas paminėtina tai, kad Suomijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) veikia išimtinai pirmosios instancijos teismuose (apylinkės teismuose), taip aiškindami įstatymus jie turi mažiau galių daryti įtaką teisminės praktikos formavimuisi. Danijoje ir Švedijoje visuomenės atstovai teismo procese dalyvauja ir apeliacinės instancijos (apygardos) teismuose. Tačiau jų vaidmuo šioje instancijoje išimtinai susijęs su faktų (kaltės, baudmės dydžio ir pobūdžio) nustatymu. Kita vertus, Danijoje, jeigu apeliacinis skundas yra susijęs tik su baudmės dydžiu arba proceso teisės normos taikymo klaida, apeliacine tvarka bylas nagrinėja išimtinai teisėjai. Danijoje ir Suomijoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) dalyvauja išimtinai baudžiamajame procese, o Švedijoje – ir civilinėse bylose, be to, administraciniuose teismuose.

Akcentuotina tai, kad Danijos ir Švedijos Karalystėse bei Suomijos Respublikoje visuomeniniai teisėjai (teismų tarėjai) turi vienodą sprendžiamojo balso teisę kaip ir teisėjas. Tokiu atveju visuomeninių teisėjų (teismų tarėjų) balsų dauguma pirmosios instancijos teisme suponuoja teisėjui pareigą surašyti galutinį procesinį dokumentą prieš savo vidinį įsitikinimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Danijoje ir Švedijoje taip pat veikia ir prisiekusiųjų institutas. Danijoje prisiekusieji dalyvauja vykdamat teisingumą labai sunkių nusikaltimų ir politinių nusikaltimų bylose, o Švedijoje – žodžio (saviraiškos) ir spaudos laisvės pažeidimų bylose. Švedijoje, jeigu teisėjo nuomonė nesutampa su prisiekusiųjų, jis gali kaltinamąjį išteisinti ar pritaikyti švelnesnę bausmę už tą, kurią paskyrė prisiekusieji. Be to, Danijoje kaltinamasis turi teisę pasirinkti, ar bylą nagrinės išimtinai tik teisėjai, ar kartu su prisiekusiais.

Akcentuotina, kad visuomenės atstovų teismo procese skyrimo procesas Danijos ir Švedijos Karalystėse bei Suomijos Respublikoje yra politizuotas. Suomijoje jų materialinės ir socialinės garantijos iš esmės priklauso nuo vykdomosios valdžios, o Danijoje ši valdžia nustato kriterijus, kuriuos turi atitikti visuomeninis teisėjas (teismų tarėjas), ir pan. Be kita ko, tokių asmenų teisinis statusas, nepriklausomumas ir materialinės bei socialinės garantijos nėra įtvirtinamos tiesiogiai konstituciniu lygmeniu ar jame nukreipiant į įstatymą. Išskyrus tai, kad ordinariu lygmeniu yra nustatytas jų nepriklausomumas, materialinės (atlyginimas ir kt.) ir socialinės garantijos (ligos ir nelaimingo atsitikimo atvejais) bei teisinis statusas, išimtinai apimantis darbinės veiklos ribojimus. Siekiant išlaikyti jų nešališkumą, jie negali dirbti valdžios ir teisėsaugos institucijose. Kita vertus, asmens neliečiomybės, įgaliojimų nutrūkimo atvejais, ypatinga pašalinimo iš einamųjų pareigų tvarka nėra numatyta. Be to, ribojimas, kad jie negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje, nėra numatytas, priešingai, visuomenės atstovų teismo procese dalyvavimas politinėse partijose toleruojamas. Akivaizdu, kad tokie veiksniai gali kelti grėsmę teismų nepriklausomumui.

THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF LAY PARTICIPATION MODELS IN DENMARK, SWEDEN AND FINLAND

Simona Dementavičienė

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Twenty-two EU member states, including Denmark, Sweden, and Finland, oblige some lay participation (lay judges/jury) in the administration of justice. However, the models of this institute differ among countries. Based on the analysis of lay participation models in Denmark, Sweden, and Finland, this article aims to point out and describe their advantages and disadvantages. To achieve this aim, qualitative research was carried out. The methods employed for data collection included thematic analysis and document selection. Document content analysis (i.e., the analysis of research papers, scientific literature on the topic, the Constitutions of Denmark, Sweden, and Finland, and other international and national legislation) was applied for data processing, and the methods of a dogmatic and comparative analysis were employed for data analysis. The findings of the research disclose that lay judges and jurors are ordinary citizens who work together with legal judges to decide several different types of criminal cases in the Danish and Swedish district and regional courts. Meanwhile, Sweden also has this institute in civil and administrative cases. Finland has only lay judges in criminal cases. This article is divided into four sections: the first section discusses the advantages and disadvantages of the Danish model; the second outlines the Swedish model; and the third describes the Finnish model. The last section compares these models and provides a discussion on the issue. Finally, the article provides conclusions based on the analysis of scientific sources and documents, and the results.*

Keywords: *lay participation models of Scandinavian countries, lay judges (mixed tribunal), jury trial (juries/jurors)*

Simona Dementavičienė, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto doktorantė, Kauno apylinkės teismo Kauno rūmų teisėja. **Mokslinių tyrimų kryptys:** konstitucinė teisė, lyginamoji konstitucinė teisė, visuomenės dalyvavimas vykdant teisingumą, Europos Sąjungos teisės ir nacionalinės teisės sąveika.

Simona Dementavičienė, PhD student at the Institute of Public Law at Mykolas Romeris University, judge at Kaunas Chamber of Kaunas District Court. **Research interests:** constitutional law, comparative constitutional law, public (lay) participation in the administration of justice, interaction between European Union law and national law.